



Kenmerken en oorzaken van een licht verstandelijke beperking

Mariska Zoon

www.nji.nl

Januari 2012

Een licht verstandelijke beperking

Met de term 'licht verstandelijk beperkt' worden volgens de DSM-IV-TR (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders; American Psychiatric Association, 2000) kinderen en jongeren met een intelligentie quotiënt (IQ) tussen de 50 en 70 bedoeld. Dit gaat gepaard met beperkingen in hun sociale aanpassingsvermogen. De Nederlandse praktijk, waaronder de Vereniging voor Orthopedagogische Behandelcentra voor jongeren met een LVB (VOBC-LVG), pleit ervoor om binnen deze definitie de nadruk te verschuiven van het IQ naar de mate van ondersteuningsbehoefte van het kind of de jongere. Hierdoor worden ook kinderen en jongeren met een IQ tussen de 70 en 85, wanneer zij beperkingen in hun sociaal aanpassingsvermogen ervaren, tot de groep 'licht verstandelijk beperkt' gerekend.

De mate waarin kinderen en jongeren met een licht verstandelijke beperking, hierna lvb-jeugdigen genoemd, behoefte hebben aan ondersteuning varieert en is afhankelijk van het functioneren, de leefomgeving en bijkomende problematiek zoals leerproblemen of psychiatrische problematiek. Het merendeel van lvb-jeugdigen functioneert prima in de maatschappij en heeft geen professionele ondersteuning nodig. Er is echter een groep LVB jeugdigen die naast een beneden gemiddeld IQ en beperkingen in hun sociaal aanpassingsvermogen, bijkomende problematiek ervaart. Deze groep vertoont problematisch gedrag en heeft hierdoor (extra) ondersteuning nodig. In dit dossier, en zo ook in deze tekst, richten wij ons op deze laatste groep jeugdigen.

Oorzaken van een licht verstandelijke beperking

Op de vraag of een licht verstandelijke beperking (lvb) aangeboren is of door de omgeving wordt bepaald is geen eenduidig antwoord te geven, er is nog geen algemeen geaccepteerd theoretisch model dat de oorzakelijke verbanden van een lvb verklaart. Een lvb kan een groot aantal oorzaken hebben, die terug te vinden zijn in biologische, sociale en omgevingsfactoren. De Beer (2011) geeft aan dat de wetenschap er vanuit gaat dat een IQ in aanleg bepaald is, echter lijkt verbetering van de pedagogische- en sociale omstandigheden wezenlijk bij te dragen aan het terugdringen van de prevalentie van een lvb.

Biologische oorzaken

Een lvb kan ontstaan door verschillende biologische factoren, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen oorzaken voor, tijdens en na de geboorte. Er kan sprake zijn van een genetische afwijking of de moeder kan tijdens de zwangerschap een ziekte hebben gehad of giftige stoffen als alcohol, drugs en medicijnen hebben ingenomen. Dit vergroot het risico op een beperking bij het kind. Een LVB kan ook het gevolg zijn van een hersenbeschadiging. Deze kan tijdens de geboorte ontstaan door



zuurstofgebrek of een hersenbloeding of kan op latere leeftijd ontstaan door bijvoorbeeld een ongeluk (De Beer, 2011).

Sociale omstandigheden

Lvb-jeugdigen groeien veelal op in 'multiprobleemgezinnen' uit lagere sociaal-economische klassen. Dit zijn gezinnen die langdurig kampen met een combinatie van sociaal-economische en psychosociale problemen. In veel gevallen hebben de ouder(s) zelf ook een laag intelligentieniveau en missen toereikende opvoedingsvaardigheden. Daarnaast hebben deze ouders onvoldoende inzicht in de ontwikkeling en de problematiek van hun kind en de pedagogische aanpak die het nodig heeft (Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro & Matthys, 2006). Hierdoor zijn de ouders minder goed in staat om hun kind in zijn of haar ontwikkeling te stimuleren, waardoor een lvb ontwikkeld en/of in stand gehouden kan worden. Er zijn bijvoorbeeld geen financiële middelen om passend speelgoed of voorleesboekjes aan te schaffen. Of de ouders weten gewoonweg niet hoe zij het kind moeten stimuleren door een gebrek aan opvoedingsvaardigheden of door hun eigen verstandelijke beperking. Een kind wordt dan bijvoorbeeld niet voorgelezen of er wordt niet uitgelegd hoe de wereld in elkaar zit (De Beer, 2011).

Kenmerken van een licht verstandelijke beperking

Naast een beneden gemiddeld IQ en een beperkt sociaal aanpassingsvermogen kan het hebben van een LVB ook betekenen dat er ook op andere leefgebieden beperkingen zijn. Deze beperkingen hangen met elkaar samen en grijpen op elkaar in (De Beer, 2011). Hieronder gaan we dieper in op de kenmerken van een lvb. Boertjes en Lever (2007) geven een overzicht van de kenmerken van lvb-jeugdigen. De Beer (2011) beschrijft hoe deze kenmerken van invloed zijn op het dagelijks functioneren van een lvb-jeugdige. Voor een meer uitgebreide beschrijving, verwijzen wij graag naar deze publicaties (Boertjes & Lever, 2007; De Beer, 2011).

Cognitieve domein

Onderzoek heeft aangetoond dat het werkgeheugen van lvb-jeugdigen een vertraagde ontwikkeling doormaakt (De Beer, 2011). Onder werkgeheugen wordt het gelijktijdig opslaan en bewerken van informatie verstaan. Door dit beperkte werkgeheugen zijn executieve functies bij lvb-jeugdigen beperkt ontwikkeld. Executieve functies zijn het vermogen om dingen te organiseren, te focussen en impulsen onder controle te houden. Dit betekent dat lvb-jeugdigen moeite hebben met het onthouden en verwerken van informatie. Zo kunnen zij hoofd- en bijzaken moeilijk van elkaar scheiden, hebben zij moeite met het eruit pakken van belangrijke informatie en hebben zij moeite met oorzaak-gevolg denken en met plannen. Ook het taalgebruik en taalbegrip blijft door dit beperkte werkgeheugen achter. Hierdoor begrijpen lvb-jeugdigen minder goed wat er gezegd wordt en wordt lezen bemoeilijkt. Wanneer iemand minder taal tot zijn beschikking heeft, is het moeilijker om gevoelens verbaal uit te drukken. Lvb-jeugdigen uiten emoties dan ook vaak op een primaire manier en kunnen emoties minder goed beheersen (De Beer, 2011).

Daarnaast zijn de meta-cognitieve vaardigheden bij lvb-jeugdigen beperkt ontwikkeld. Metacognitie is de kennis over het (eigen) leerproces en deze kennis kunnen toepassen. Hierdoor hebben zij moeite met het terughalen van situaties die zijn voorgekomen, om deze te analyseren en daarop te reflecteren (Van Nieuwenhuijzen et al., 2006). Het denken en de ervaringen van lvb-jeugdigen blijven concreet-gebonden. Daardoor hebben lvb-jeugdigen problemen met abstract en hypothetisch

denken. Ervaringen worden niet vanzelf gegeneraliseerd, waardoor leerervaringen minder goed toegepast worden in andere, vergelijkbare situaties (Boertjes & Lever, 2007).

Emotionele domein

De emotionele ontwikkeling van lvb-jeugdigen stagneert veelal op het niveau van een schoolkind (De Beer, 2011). Basale emoties als verdriet, liefde en haat zijn goed ontwikkeld, maar door de beperking in hun cognitief functioneren is het moeilijk om deze te kunnen definiëren. Als gevolg daarvan is het voor deze jeugdigen moeilijk om adequaat op hun emoties te reageren. Sociaal-emotionele vaardigheden die pas op een latere leeftijd tot (verdere) ontwikkeling komen, zoals empathie, geweten en seksualiteit, blijven achter en zijn bij lvb-jeugdigen zodoende minder goed ontwikkeld (De Beer, 2011). Empathie is inlevingsvermogen; lvb-jeugdigen kunnen zich moeilijk voorstellen hoe een ander zich voelt. Dit kan leiden tot onwenselijke reacties of gedragingen van de lvb-jeugdige. Het geweten is de internalisatie van waarden en normen. Het geweten van een lvb-jeugdige wordt niet geheel ontwikkeld, waardoor lvb-jeugdigen minder goed weten wat goed of fout is.

Lvb-jeugdigen hebben, naast beperkingen in het geweten en empathisch vermogen, door hun beperkte meta-cognitieve vaardigheden een gebrekkige zelfsturing. Dit houdt in dat zij hun eigen gedrag moeilijk kunnen sturen. Een combinatie van deze factoren leidt ertoe dat wat de jeugdige voelt, direct wordt omgezet in gedrag. Dit wordt omschreven als beperkte impulscontrole (De Beer, 2011).

Sociale domein

Lvb-jeugdigen hebben een afwijkende sociale informatieverwerking. Sociale informatieverwerking houdt in dat je verschillende stappen doorloopt voordat je bepaald gedrag laat zien. Allereerst neem je informatie waar, vervolgens interpreteer je de situatie, worden emoties gereguleerd en weeg je af welke reacties mogelijk zijn. Daaruit wordt een adequate reactie gekozen en tot slot laat je het gedrag zien dat bij de sociale situatie past (De Beer, 2011). Een afwijkende sociale informatieverwerking bij lvb-jeugdigen betekent dat zij anders reageren op bepaalde sociale situaties dan jeugdigen zonder een lvb. Het betreft sociale situaties die mogelijk als problematisch gezien kunnen worden, maar dat niet hoeven te zijn. Lvb-jeugdigen focussen namelijk meer op letterlijk gesproken informatie en negatieve informatie en hebben minder assertieve oplossingsvaardigheden, waardoor zij een probleemsituatie vaker oplossen met agressief of juist passief gedrag (De Beer, 2011). Dit heeft verschillende negatieve gevolgen, waaronder minder acceptatie en meer afwijzingen door leeftijdsgenoten.

Doordat lvb-jeugdigen geen uiterlijke kenmerken hebben waaraan hun beperking te herkennen is, worden zij vaak op een te hoog niveau ingeschat. De omgeving verwacht dan teveel van deze jeugdigen wat leidt, zowel bij de lvb-jeugdige zelf als bij de omgeving, tot frustratie en faalervaringen (Diepenhorst & Hollander, 2011). Door het beperkte vermogen tot zelfreflectie overschatten lvb-jeugdigen de eigen mogelijkheden ook regelmatig en hebben veelal irreële ambities (De Beer, 2011).

Mede door hun onvermogen adequaat op situaties te reageren (afwijkende sociale informatieverwerking) en overschatting door anderen en zichzelf, hebben lvb-jeugdigen vaak negatieve ervaringen in het sociale verkeer, waardoor zij veelal een negatief zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen hebben (De Beer, 2011). Negatieve sociale ervaringen kunnen tevens een rol spelen bij het ontstaan van afwijkende sociale informatieverwerking. De wijze waarop iemand een sociale

situatie interpreteert wordt immers bepaald door ervaringen uit het verleden. Er kan een vicieuze cirkel ontstaan waarin de lvb-jeugdige door problemen met sociale informatieverwerking ongepast gedrag vertoont, dat afwijzende reacties uit de omgeving oproept, die op hun beurt de afwijkingen in sociale informatieverwerking bij de lvb-jeugdige versterken (Van Nieuwenhuijzen et al., 2006).

Bijkomende problematiek bij een licht verstandelijke beperking

Bij lvb-jeugdigen komen meer psychiatrische stoornissen, meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag, meer antisociaal en delinquent gedrag voor dan bij jeugdigen met een IQ boven de 85 (Dekker, Koot, Van der Ende & Verhulst, 2002; Van Nieuwenhuijzen et al., 2006). Bovendien lopen lvb-jeugdigen een groter risico om op latere leeftijd psychiatrische stoornissen, emotionele en gedragsproblemen en delinquent gedrag te ontwikkelen (Van Nieuwenhuijzen et al., 2006).

Voor lvb-jeugdigen gelden dezelfde risicofactoren voor het ontwikkelen van gedragsproblemen of psychiatrische stoornissen als voor jeugdigen zonder een lvb. Echter, door de kenmerken van de lvb-jeugdigen kunnen we concluderen dat deze jeugdigen een hoog risico lopen op het ontwikkelen van deze problemen. Zo zijn risicofactoren als een laag IQ en een gebrek aan empathie bijna per definitie aanwezig bij lvb-jeugdigen (Boertjes & Lever, 2007). Ook risicofactoren vanuit de omgeving zoals stressvolle levensgebeurtenissen, ouders met psychiatrische problematiek en een lage sociaaleconomische status van de ouder(s) komen veel voor bij lvb-jeugdigen (De Beer, 2011).

Delinquentie

Hoewel betrouwbare gegevens over de prevalentie van delinquentie onder lvb-jeugdigen niet ruimschoots voorhanden zijn, bestaat wel consensus over het gegeven dat lvb-jeugdigen binnen het justitiële systeem zijn oververtegenwoordigd (Boertjes & Lever, 2007; Collot D'Escury, 2007). Een eerste verklaring hiervoor kan zijn dat er sprake is van een hoge mate van aanwezigheid van risicofactoren voor delinquentie bij lvb-jeugdigen. Collot D'Escury (2007) beaamt deze verklaring en voegt hieraan toe dat lvb-jeugdigen over minder beschermende factoren beschikken dan jeugdigen zonder een lvb. Beschermende factoren zijn factoren als het hebben van een hechte band met anderen en het hebben van morele waarden en normen van de maatschappij. Juist de combinatie van de aanwezigheid van risicofactoren en het gebrek aan beschermende factoren maakt het dat lvb-jeugdigen meer kans lopen om in aanraking te komen met justitie (Collot D'Escury, 2007). Een tweede verklaring kan de kwetsbaarheid van de lvb-jeugdigen zijn. Lvb-jeugdigen zijn een kwetsbare groep doordat zij moeite hebben met het overzien van gevolgen en omdat zij zich moeilijk kunnen verplaatsen in de (motieven van de) ander. Uit onderzoek van Diepenhorst en Hollander (2011) is gebleken dat lvb-jeugdigen een verhoogd risico hebben om slachtoffer te worden van misbruik, waardoor zij terecht kunnen komen in het 'loverboy' circuit, of overgehaald kunnen worden tot criminele praktijken zoals drugskoerier zijn, inbraak of winkeldiefstal. De kwetsbaarheid wordt enerzijds gevoed door de eigen behoefte erbij te willen horen en anderzijds doordat de 'misbruiker' zich niet bezwaard voelt om iemand van wie verwacht wordt dat hij eigen verantwoordelijkheid kan nemen te vragen voor dergelijke activiteiten. Immers, de lvb-jeugdige heeft geen uiterlijke kenmerken waaraan de beperking op te merken is.

Middelengebruik

Het aantal lvb-jeugdigen dat middelen als alcohol en drugs gebruikt, is niet hoger dan het aantal jeugdigen zonder een LVB. Echter, de kans op misbruik is vele malen hoger bij lvb-jeugdigen. Doordat lvb-jeugdigen kwetsbaar zijn, gebrekkige kennis hebben van de middelen en de cognitieve

vaardigheden missen om de risico's van middelengebruik in te schatten, zijn lvb-jeugdigen minder goed in staat om nee te zeggen tegen het gebruik van alcohol of drugs en vooral om daarbij maat te houden. Daarnaast kunnen kleine hoeveelheden alcohol of drugs bij hen, vanwege de veelal veelvuldige problematiek, al vrij snel grote gevolgen hebben, zoals delinquentie, agressie en misbruik (De Beer, 2011).

Gevolgen van een licht verstandelijke beperking

Lvb-jeugdigen kampen vaak met een complex aan problemen, er is een veelheid aan factoren dat het dagelijks functioneren veelal negatief beïnvloedt. Daarnaast komen zij vaak uit multiprobleemgezinnen. Ouders hebben onvoldoende inzicht in de problematiek van hun kinderen en hebben ontoereikende opvoedingsvaardigheden. De wisselwerking tussen de problemen van het kind en de beperkte opvoedcapaciteiten van de ouder(s) zorgt ervoor dat de (gedrags)problemen in stand worden gehouden of verergeren. Het ontbreekt deze groep vaak aan een adequaat steunsysteem om zich staande te kunnen houden in de complexe en snelle samenleving.

De lvb is een beperking die levenslang aanwezig is en welke van invloed is op alle levensgebieden. Door de complexiteit van de problematiek en het vaak ontbrekende sociale netwerk, heeft deze groep een langdurige, vaak blijvende behoefte aan ondersteuning (Moonen & Verstegen, 2006).

Samenvattend

Op basis van de groep lvb-jeugdigen die problematisch gedrag vertoont en (extra) ondersteuning nodig heeft, hebben Moonen en Verstegen (2006) het volgende model gemaakt, die de problematiek van lvb-jeugdigen samenvat:

Ivb-specifieke kenmerken:	en bijkomende kenmerken / problematiek:	komen tot uiting in:
INTELLIGENTIE IQ 50 – 85	LEERPROBLEMEN	ERNSTIGE GEDRAGSPROBLEMEN
BEPERKT SOCIAAL AANPASSINGSVERMOGEN	PSYCHIATRISCHE STOORNIS	
	MEDISCHORGANISCHE PROBLEMEN	
	PROBLEMEN IN GEZIN EN SOCIALE CONTEXT	
en leiden tot: CHRONICITEIT / LANGDURIGE BEHOEFTE AAN ONDERSTEUNING		

(Bron: Moonen & Verstegen, 2006)

Referentielijst

- APA (2000). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, *Fourth Edition, Text Revision (DSM-IV-TR)*. Arlington: American Psychiatric Association.
- Boertjes, M.J. & Lever, M.S. (2007). *LVG en jeugdcriminaliteit*. Diemen: Expertisecentrum Jeugdzorg – Gehandicaptenzorg William Schrikker.
- Collot d'Escury, A. (2007). Lopen jongeren met een lichte verstandelijke beperking meer kans om in aanraking te komen met justitie? *Kind en adolescent*, 28 (3), 128-137.
- De Beer, Y. (2011). *De kleine gids: Mensen met een licht verstandelijke beperking*. Deventer: Kluwer.
- Dekker, M.C., Koot, H.M., Van der Ende, J. & Verhulst, F.C. (2002). Emotional and behavioural problems in children and adolescents with and without intellectual disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(8), 1087-1098.
- Diepenhorst, M.C. & Hollander, M. (2011). *Zorg voor licht verstandelijk gehandicapten: Aard en omvang van LVG-zorg*. Zoetermeer: Research voor Beleid.
- Moonen, X. & Verstegen, D. (2006). LVG-jeugd met ernstige gedragsproblematiek in de verbinding van praktijk en wetgeving. *Onderzoek en Praktijk*, 4(1), 23-28.
- Van Nieuwenhuijzen, M., Orobio de Castro, B. & Matthys, W. (2006). *LVG jeugdigen: Specifieke problematiek en behandeling*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG.